

Strasbourg, 17.4.2018
COM(2018) 450 final

ANNEXES 1 to 2

LISAD

järgmise dokumendi juurde:

**KOMISJONI TEATIS EUROOPA PARLAMENDILE, NÕUKOGULE, EUROOPA
MAJANDUS- JA SOTSIAALKOMITEELE NING REGIOONIDE KOMITEELE**

2018. aasta teatis ELi laienemisstrateegia kohta

{SWD(2018) 150 final} - {SWD(2018) 151 final} - {SWD(2018) 152 final} -
{SWD(2018) 153 final} - {SWD(2018) 154 final} - {SWD(2018) 155 final} -
{SWD(2018) 156 final}

1. lisa – Kokkuvõtted aruannete leidudest

Türgi

Jätkub pärast 2016. aasta 15. juulit välja kuulutatud erakorraline seisukord, mille eesmärk on saata laiali Güleni liikumine, mille Türgi ametivõimud on kuulutanud riigipöördekatse eest vastutavaks terroriorganisatsiooniks, ja toetada Türgis toimunud korduvate rünnakute taustal terrorismivastast võitlust.

EL, kes mõistis riigipöördekatse kohe otsustavalt hukka, kordas, et toetab täielikult riigi demokraatlikke institutsioone ja tunnustas Türgi õiguspärasest vajadust võtta niivõrd tõsise ohuga silmitsi seistes kiireid ja proportsionaalseid meetmeid. Kuid endiselt on väga murettekitav pärast riigipöördekatset erakorralise seisukorra raames võetud meetmete, milleks on ulatuslikud vallandamised, vahistamised ja kinnipidamised, mastaapsus, kollektiivne olemus ja ebaproportsionaalsus. Türgi peaks erakorralise seisukorra viivitamata lõpetama.

Erakorralise seisukorra raames tänaseni vastu võetud 31 dekreedil on tõsiseid puudusi. Parlament ei ole neid põhjalikult ja reaalselt kontrollinud. Sellest tulenevalt ei ole pikka aega olnud võimalik dekreete kohtulikult kontrollida ja konstitutsioonikohus ei ole neist ühegi suhtes otsust teinud. Need erakorralised dekreedid on märkimisväärselt piiranud teatavaid kodaniku- ja poliitilisi õigusi, sealhulgas sõnavabadust, kogunemisvabadust ja menetlusõigusi. Samuti muudeti nendega olulisi õigusakte, mille mõju jätkub pärast erakorralise seisukorra lõpetamist.

Alates erakorralise seisukorra kehtestamisest on üle 150 000 inimese vahi alla võetud; 78 000 inimest arreteeriti ja enam kui 110 000 ametnikku vallandati, kellest 40 000 ennistati ametiasutuste andmetel tööle, sealhulgas umbes 3 600 puhul neist dekreediga.

Tööd alustas erakorralise seisukorra apellatsioonikomisjon, millele esitati kokku umbes 107 000 kaebust. Komisjon hakkas otsuseid tegema alles 2017. aasta detsembris ja seni on see hüvitanud ainult mõnede kaebuse esitanute kahju. Selle otsused on avatud kohtulikule kontrollile. Komisjonist alles peab saama tulemuslik ja usaldusväärne õiguskaitsevahend nende jaoks, keda on ebaõiglaselt mõjutanud erakorralise seisukorra raames võetud meetmed.

Kui apellatsioonikomisjon kõrvale jätta, on mitu kahetsusväärset pretsedenti veelgi vähendanud Türgi suutlikkust tagada tõhus siseriiklik õiguskaitsevahend vastavalt Euroopa Inimõiguste Kohtu määratlusele. Ühel juhul keeldus alama astme kohus allumast konstitutsioonikohtu otsusele sümboolse tähtsusega kohtuasjas ja allus alles konstitutsioonikohtu järgnevalt tehtud otsusele ühe kostja kasuks. Mitu kohtuotsust tuntud kostjate, sealhulgas inimõiguste kaitsjate kasuks tühistati kas teise või siis isegi sama kohtuorgani poolt, mõnedel juhtudel täidesaatva võimu esitatud märkuste järel.

Türgi ei ole veel tegelenud Euroopa Nõukogu ja selle asutuste esitatud peamiste soovitustega. Väidetavaid rikkumisi tuleb uurida läbipaistvaid menetlusi kasutades ja juhtumi kaupa. Isiku kriminaalvastutusele võtmine on võimalik üksnes juhul, kui austatakse täielikult võimude lahusust, kohtute täielikku sõltumatust ning iga üksikisiku õigust õiglasele kohtupidamisele. Türgi peaks erakorralise seisukorra viivitamata lõpetama.

2017. aasta aprillis korraldas Türgi rahvahääletuse, millel kiideti napi häälteenamusega heaks ulatuslikud põhiseaduse muudatused, millega kehtestati presidentaalne valitsemissüsteem. Veneetsia komisjon hindas muudatusi ja leidis, et nende puhul puudus küllaldane kontroll ja tasakaalustatus ning et lisaks sellele ohustavad need võimude lahusust täidesaatva võimu ja kohtusüsteemi vahel. Rahvahääletus ise oli tõsiselt murettekitav tulenevalt erakorralise seisukorra üldisest negatiivsest mõjust, kampaania kahel vastaspoolel olnud ebavõrdsetest tingimustest ja valimise erapooletuse tagamise vahendite ebakindlusest.

Erakorralise seisukorra raames piirati parlamendi peamist ülesannet seadusandliku võimuna, kuna valitsus andis välja erakorralisi seaduse jõuga dekreete ka selliste küsimuste reguleerimiseks, mida oleks tulnud käsitleda seadusandliku tavamenetluse raames. Riigis üha suurenevate poliitiliste hõõrumiste valguses kitsendati veelgi võimalust parteide vaheliseks dialoogiks parlamendis. 2016. aasta maikuiise ühekordse saadikupuutumatus e-ärahõivamise järel on paljud opositsioonierakonda HDP kuuluvad seadusandjad areteeritud ja kümme neist jäeti mandaadist ilma.

Pärast seda, kui presidendi võimule anti erakorraliste dekreetidega üle mitu pädevust, suurenes presidendi roll täidesaatva võimu juures. Kohalikku demokraatiat nõrgestas oluliselt valitud esindajaid asendavate usaldusisikute ametisse nimetamine.

Tulenevalt suure hulga aktivistide, sealhulgas inimõiguste kaitsjate vahistamisest ning meelevahelduste ja muud liiki kogunemiste keelustamise sagedasest kasutamisest sattus järjest suurema surve alla kodanikuühiskond ning seetõttu jäi kiiresti üha vähem ruumi põhiõigustele- ja vabadustele. Osana erakorralise seisukorra raames võetud meetmetest jäid suletuks paljud õiguste kaitse organisatsioonid ja konfiskeerimiste puhul on puudunud tõhus õiguskaitsevahend.

Valitsus korraldas ümber tsiviilvõimude ja sõjaväe vahelisi suhteid reguleeriva õigusraamistiku ning suurendas märkimisväärselt täidesaatva võimu volitusi sõjaväe suhtes, tugevdades seeläbi tsiviiljärelevalvet. Osana põhiseaduse muudatustest kaotati reaalselt kõrgemad sõjaväekohtud. Sõjaväel ja luureteenistustel ei ole endiselt küllaldast parlamendile aru andmise kohustust.

Üheks kõige põletavamaks probleemiks on endiselt olukord riigi kaguosas. Julgeolekuolukorra halvenemine on osaliselt haaranud ka maapiirkonnad. Piirkonnas valitseva olukorra määravaks elemendiks oli valitsuse lubadus jätkata julgeolekuoperatsioone, seda Kurdistanis Töölispartei (mis on jätkuvalt kantud isikute, rühmituste ja üksuste loetellu, kes osalevad terroriaktides) sagedaste vägivallaaktide foonil. Ehkki valitsusel on seaduslik õigus terrorismi vastu võidelda, on tal ka vastutus tagada, et see toimub kooskõlas õigusriigi põhimõtte, inimõiguste ja põhivabadustega. Terrorismivastased meetmed peavad olema proportsionaalsed. Riigi kaguosa kahjustatud piirkondade ülesehitamiseks mõeldud riikliku investeerimiskava tulemusena on alanud tuhandete elanike ehitamine, ent seni on hüvitist makstud ainult mõnede riigisestele põgenikele. Puudusid arengud seoses usaldusväärse poliitilise protsessi taaskäivitamisega, mida on vaja rahumeelse ja jätkusuutliku lahenduseni jõudmiseks.

Avaliku halduse reformi vallas on Türgil mõõdukas valmidus ning riik on näidanud kindlat tahet suurendada halduse avatust ja võtta kasutusele e-valitsus. Ent tõsine tagasimineku on toimunud avalike teenuste ja personali juhtimise valdkonnas ning halduse aruandekohustuse vallas seoses õigusega halduskohtumenetlusele ja õigusega nõuda hüvitist. Ikka veel ei ole ette nähtud läbipaistvat ja tõhusat õiguskaitsevahendit ulatuslike vallandamiste puhul.

Türgi **kohtusüsteem** on ettevalmistuste algjärgus. Mõõdunud aastal toimus veel mitu tõsist tagasiminekut, eelkõige kohtusüsteemi sõltumatuse osas. Jõustusi kohtunike ja prokuröride nõukogu reguleerivad põhiseaduse muudatused, mis vähendasid veelgi selle sõltumatust täidesaatvast võimust. Kohtunike ja prokuröride nõukogu jätkas ulatuslikku kohtunike ja prokuröride teenistusest kõrvaldamist ja üleviimist. Tehtud ei ole jõupingutusi, et lahendada probleeme, mis on seotud kohtunike ja prokuröride värbamisega ja edutamisel kasutatavate objektiviivsete, teenetepõhiste, ühtsete ja eelnevalt kindlaks määratud kriteeriumide puudumisega.

Riigil on mõningane valmidus **korruptsioonivastaseks võitluseks**, kuid sellega seoses ei ole tehtud edusamme. Õiguslik ja institutsiooniline raamistik tuleb rahvusvaheliste standarditega veelgi paremini vastavusse viia; endiselt võimaldab see täidesaatval võimul avaldada lubamatut mõju uurimisele ja süüdistuste esitamisele kõrgetasemeliste korruptsioonijuhtumite puhul. Türgi tulemused korruptsioonijuhtumite uurimisel, nende eest süüdistuste esitamisel ja süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel olid jätkuvalt kesised, eriti kõrgetasemeliste korruptsioonijuhtumite puhul. Puudusid edusammud avaliku sektori asutuste aruandekohustuse ja tegevuse läbipaistvuse edendamisel. Otsustavaks korruptsioonivastaseks võitluseks on vaja ulatuslikku erakondadevahelist poliitilist konsensust ja tugevat poliitilist tahet. Endiselt peab Türgi võtma järelmeetmeid peaaegu kõigi Euroopa Nõukogu riikide korruptsioonivastase ühenduse soovitude suhtes. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem. Samuti tajutakse korruptsiooni endiselt kõrgena.

Türgil on saavutanud mõningase valmiduse **organiseeritud kuritegevuse** valdkonnas ning uue strateogia vastuvõtmise ja institutsioonilise suutlikkuse parandamisega tehti mõningaid edusamme. Türgi peab parandama oma õigusakte küberkuritegevuse, varade konfiskeerimise ja tunnistajakaitse kohta. Andmekaitset käsitlevad õigusaktid on olemas, ent need ei ole veel Euroopa standarditega kooskõlas. Finantsjuurdrlused on endiselt alakasutatud. Varade ennetavat külmutamist rakendatakse harva ning varade konfiskeerimist esineb vähestel juhtudel. Terrorismivastase võitluse valdkonnas on olemas ulatuslik õigusraamistik terrorismi rahastamise kohta. Nii kriminaalvaldkonda kui ka terrorismivastast võitlust käsitlevad õigusaktid tuleb viia kooskõlla Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikaga. Proportsionaalsuse põhimõtet tuleb praktikas järgida.

Türgi tegi tublisid edusamme **rände ja varjupaigapoliitika** valdkonnas ning jätkas kindlalt 2016. aasta märtsikuise ELi-Türgi avalduse rakendamist Vahemere idaosa rändeteel rändevõogude tulemuslikuks haldamiseks. Seoses viisanõude kaotamise tegevuskava rakendamisega veebruari alguses esitas Türgi Euroopa Komisjonile töökava, milles antakse ülevaade sellest, kuidas ta kavatseb täita seitset seni täitmata viisanõude kaotamise kriteeriumi. Komisjon hindab Türgi ettepanekuid ning sellele järgnevad konsultatsioonid Türgi osapooltega.

Türgi õigusraamistik hõlmab üldisi garantiisid **inim- ja põhiõiguste austamise kohta**, ent mitu erakorralist dekreeti on need üha kahtlasemale ja ebakindlamale pinnale seadnud. Jätkus tõsine tagasimineku **väljendusvabaduse** valdkonnas, kus Türgi on ettevalmistuste algjärgus. Aja jooksul on erakorralise seisukorra raames võetud meetmeid laiendatud paljudele kriitilisi seisukohti väljendanud isikutele, sealhulgas meedia ja teadlaskonna liikmetele, mis on vastuolus proportsionaalsuse põhimõttega. Kriminaalmenetlused, mis on algatatud ajakirjanike (üle 150 ajakirjaniku viibib endiselt vanglas), inimõiguste kaitsjate, kirjanike või sotsiaalmeedia kasutajate suhtes, pressikaartide äravõtmine, samuti mitme meediakanali sulgemine või nende andmine valituse poolt ametisse nimetatud usaldusisikute halduse alla on tõsiselt murettekitav ning põhineb seaduse, eeskätt riiklikku julgeolekut ja terrorismivastast võitlust käsitlevate sätete valikulisel ja meelevaldsel kohaldamisel. Ikka veel võimaldavad internetiseadus ja üldine õigusraamistik täidesaatval võimul veebisisu blokeerida ilma kohtu vastava korralduseta või põhjendamatult paljudel põhjustel. Samuti toimus tõsine tagasimineku kogunemisvabaduse, ühinemisvabaduse, menetlusõiguste ja omandiõiguse valdkonnas. Kogunemisvabadust piiratakse endiselt liigselt nii seadustes kui ka praktikas. Erakorralise seisukorra raames võetud meetmetega kaotati ka olulised tagatised, millega kaitstakse kinnipeetavaid kuritarvitamise eest, suurendades seega karistamatuse ohtu olukorras, kus väidetavate väärkohtlemiste ja piinamiste arv on suurenenud. Erakorraliste dekreetidega kehtestati täiendavad piirangud menetlusõigustele, sealhulgas kaitseõigustele. Õiguste

jõustamist takistavad inimõiguste ja vabaduste eest vastutavate institutsioonide killustatud ja piiratud volitused ning olukord, kus kohtusüsteemi sõltumatus on ohtu sattunud. Türgis elavate romade majapidamistes on endiselt tavaline äärmine vaesus ja esmatarbekaupade määrgatav puudus. Kõige haavatavamate gruppide ja vähemustesse kuuluvate isikute õiguste peaks olema tagatud piisav kaitse. Soopõhine vägivald, diskrimineerimine, vähemuste vastased vihakõned, vihakuriteod ning lesbide, geide, biseksuaalide, trans- ja intersooliste inimeste inimõiguste rikkumine on endiselt äärmiselt murettekitav.

Türgi väljendas toetust läbirääkimistele kahe kogukonna juhtide vahel, mille eesmärk on leida lahendus Küprose küsimusele, ja ÜRO peasekretäri erinõuniku jõupingutustele. Konverents Küprose küsimuse kohta, mis toimus Genfis 2017. aasta jaanuaris ja Crans-Montanas 2017. aasta juulis lõppes ilma, et oleks jõutud kokkuleppeni. Türgi ei ole ikka veel täitnud võetud kohustust rakendada täielikult ja mittediskrimineerivalt assotsieerimislepingu lisaprotokolli ja ei ole kaotanud kõiki kaupade vaba liikumise piiranguid, sealhulgas piiranguid otsesele transpordiühendusele Küprosega. Puudusid edusammud kahepoolsete suhete normaliseerimisel Küprose Vabariigiga. Järeldused Türgi kohta, mille Euroopa Liidu Nõukogu vastu võttis ja mille Euroopa Ülemkogu 2006. aasta detsembris heaks kiitis, jäävad jõusse. Nendes nähakse ette, et läbirääkimisi kaheksa peatüki¹ üle ei avata seoses Türgi piirangutega Küprose Vabariigile ning ajutiselt ei suleta ühtegi peatükki, kuni komisjon kinnitab, et Türgi on täielikult täitnud assotsieerimislepingu lisaprotokolli tingimused.

Veelgi hoogustus rändealane koostöö Kreeka ja Bulgaariaga. Ent pinged Egeuse merel ja Vahemere idaosas ei soodustanud heanaaberlikke suhteid ning õonestasid piirkonna stabiilsust ja julgeolekut. Halvenesid kahepoolsed suhted mitme ELi liikmesriigiga, kusjuures kohati kaasnesid sellega solvavad ja lubamatud sõnavõttud. 2018. aasta märtsis mõistis Euroopa Ülemkogu karmilt hukka Türgi jätkuva ebaseadusliku tegevuse Vahemere idaosas ja Egeuse merel ning tuletas Türgile meelde tema kohustust järgida rahvusvahelist õigust, austada heanaaberlikke suhteid ja normaliseerida suhted kõigi ELi liikmesriikidega. Samuti väljendas Euroopa Ülemkogu tõsist muret seoses ELi kodanike, sealhulgas kahe kreeka sõduri jätkuva kinnipidamisega Türgis, ja kutsus üles lahendama need küsimused kiiresti ja positiivselt dialoogis liikmesriikidega.

Türgi peab võtma sõnaselge kohustuse järgida heanaaberlikke suhteid, rahvusvahelisi lepinguid ja püüelda vaidluste rahumeelse lahendamise poole vastavalt ÜRO hartale, pöördudes vajaduse korral Rahvusvahelisse Kohtusse. Sellega seoses väljendab EL taas kord tõsist muret ja kutsub Türgit üles hoiduma igasugustest ähvardustest või tegevusest mõne liikmesriigi vastu või pingete tekitamisest või tegevusest, mis kahjustab heanaaberlikke suhteid ja vaidluste rahumeelset lahendamist.

Majanduskriteeriumide vallas on Türgi majandus arenenud ning seda võib pidada toimivaks turumajanduseks. Valitsuse stimuleerivate meetmete najal suutis majandus 2016. aasta riigipöördekatsele järgnenud langusest taastuda ja kasvas 2017. aastal jõuliselt. Ent jõulise kasvuga kaasneb märkimisväärne makromajanduslik tasakaalustamatus. Jooksevkonto puudujääk on jätkuvalt suur ja 2017. aasta lõpus see suurenes, muutes riigi kapitali sissevoolust sõltuvaks ja välisšokkide suhtes haavatavaks. Inflatsioonimäär kasvas 2017. aastal kahekohaliseks (11,1 %) ja Türgi liiri odavnemine jätkus, mis teravdas muret selle pärast, kuivõrd tõsiselt võtavad rahapoliitika kujundajad hinnastabiilsuse tagamist. Türgile oli jätkuvalt iseloomulik ulatuslik mitteametlik majandus. Üldkokkuvõttes toimus selles valdkonnas tagasimineku. Ettevõtluskeskkonda kahjustasid tendents suurendada riigi

¹ Kaupade vaba liikumine, asutamisõigus ja teenuste osutamise vabadus, finantsteenused, põllumajanduse ja maaelu areng, kalandus, transpordipoliitika, tolliliit ja välissuhted.

kontrolli majandusvaldkonnas ning ettevõtete, ettevõtjate, poliitiliste vastaste ja nende äritegevuse vastu suunatud meetmed.

Türgi on teinud mõningaid edusamme ja tal on hea valmidus konkurentsisure ja Euroopa Liidu siseste turujõududega toimetulekuks. Türgi on nii kaubavahetuse kui ka investeringute osas hästi ELi turule integreeritud. Teatavaid edusamme tehti energeetikasektoris, eriti seoses gaasituruga, ning teadus- ja arendustegevusele tehtavate kulutuste suurendamisel. Ent hariduse kvaliteedi puhul püsisid märkimisväärsed probleemid. Riigiabi läbipaistvuse suurendamisel ei tehtud edusamme.

Seoses **suutlikkusega täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi** on Türgi jätkanud õigusaktide vastavusseviimist ELi õigustikuga, kuid piiratud ulatuses. Tagasimineku juhtumeid on veel rohkem olnud mitmes olulises infoühiskonna, sotsiaalpoliitika ja tööhõive ning välissuhete valdkonnaga seotud küsimuses. Türgi on teinud suuri edusamme äriseadustiku, üleeuroopaliste võrkude ning teadus- ja uurimistegevuse alal ning on saavutanud hea valmiduse kaupade vaba liikumise, intellektuaalomandi õiguse, finantsteenuste, ettevõtetus- ja tööstuspoliitika, tarbija- ja tervisekaitse, tolliliidu ja finantskontrolli valdkonnas. Riigihangete vallas on Türgil ainult mõõdukas valmidus, sest nõuete vastavusse viimisel esineb märkimisväärsed lünki. Samuti on Türgil mõõdukas valmiduse tase statistika ja transpordipoliitika valdkonnas, kus samuti tuleb teha edasisi märkimisväärsed jõupingutusi. Türgi on saavutanud vaid mõningase valmiduse keskkonna ja kliimamuutuste vallas, kus on vaja kehtestada ja rakendada kaugeleulatuvamaid ja paremini koordineeritud tegevuspõhimõtteid. Kõigis valdkondades tuleb rohkem tähelepanu pöörata õigusaktide täitmisele, kusjuures paljudes valdkondades on vaja edasisi märkimisväärsed jõupingutusi õigusaktide lõplikuks vastavusseviimiseks ELi õigustikuga.

Montenegro

Poliitiliste kriteeriumide vallas on aruandeperioodi iseloomustanud vähene usaldus valimisraamistiku vastu ja kogu opositsiooni poolne pikaleveninud boikott parlamendis, mis kestab alates 2016. aasta oktoobrikuistest parlamendivalimistest. Kõik erakonnad vastutavad selle eest, et poliitiline debatt parlamendis uuesti algaks. Osa opositsioonist naasis parlamenti 2017. aasta detsembris, ent seni ei ole boikoti osaline ja valikuline lõpetamine parandanud dialoogi parlamendis ja parlamentaarset kontrolli. Poliitiline olukord on jätkuvalt killustatud ja vastuoluline ning sellele on omane poliitilise dialoogi puudumine, eriti demokraatlikes institutsioonides.

Parlamendi seadusandlikku suutlikkust ja järelevalvet täitevvõimu üle tuleb suurendada. Parlament tegeleb riikliku auditeerimisasutuse auditi tulemustega endiselt piiratud määral ning puudub arutelu või aruandlus seoses peamiste poliitikavaldkondade ja õigusaktidega. 2017. aasta detsembris võttis parlament nõuetekohase avaliku konsultatsioonita vastu seaduste paketi, millega täidetakse ainult osaliselt Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo soovitusi. Kaaluda tuleks igakülgset valimisreformi. Aruandeperioodil toimusid kaheksal korral kohalikud valimised. Kohalikud valimised ei toimu kogu riigis mitte samal päeval, vaid jooksvalt, ning seega iseloomustab poliitilist maastikku pikka aega kestev ja väga eriline valimismeeleolu. Valimistsüklist tulenevalt on valimisi keeruline vaadelda, eriti rahvusvaheliste vaatlejate jaoks, ja see jätab ulatuslikud võimalused väita, et toimunud on rikkumised, mida ei ole võimalik sõltumatult hinnata. Puudusid arengud seoses 2012. aasta väidetava avaliku sektori vahendite erakonnapoliitilistel eesmärkidel omastamise juhtumi (nn audiosalvestiste afäär) asjus poliitiliste ja kohtulike järeelmeetmete võtmisega.

Valitsemise vallas on vaja suurendada läbipaistvust, sidusrühmade osalust ja valitsuse suutlikkust reforme rakendada. Poliitikakujundamissüsteemi sidusus tuleks tagada koordineeritud poliitikakujundamisega. Mehhanismid valitsusepoolseks konsulteerimiseks kodanikuühiskonna organisatsioonidega on olemas, ent nende jaoks on vaja selgeid eeskirju ja mõlemapoolset tõelist kaasatust.

Montenegrol on mõõdukas valmidus **avaliku halduse reformiks**. Tehtud on tublisid edusamme, eelkõige selliste uute seaduste vastuvõtmisega, mis käsitlevad ametnikke ja riigiteenistujaid ning kohalikku omavalitsust ja mille eesmärk on juurutada avaliku sektori asutustes teenetepõhine värbamine. Ent endiselt on vaja poliitilist tahet, et tegeleda tulemuslikult avaliku teenistuse depolitiseerimise ja riigi haldusasutuste optimeerimisega ning et tagada reformide tõhus rakendamine ja finantsjätkusuutlikkus.

Montenegro **kohtusüsteemil** on mõõdukas valmidus ja tehtud on mõningaid edusamme. Veel ei ole täielikult rakendatud kohtusüsteemi õigusraamistik, mille eesmärk on suurendada süsteemi sõltumatust ja professionaalsust. Suurendatud on institutsioonilist suutlikkust.

Montenegro on saavutanud mõningase valmiduse **korruptsioonivastase võitluse** vallas. Hoolimata mõningastest edusammudest vohab korruptsioon paljudes valdkondades ja on endiselt mureküsimus. Institutsioonide tegevussuutlikkust on suurendatud, ent kõik institutsioonid peaksid võtma ennetavama hoiaku. Lahendada tuleb probleemid, mis kahjustavad korruptsioonivastase ameti usaldatavust, sõltumatust ja prioriteetide seadmist. Endiselt tuleb tõhustada finantsuurimist ning varade arestimist ja konfiskeerimist. Saavutatud on esimesed tulemused uurimiste läbiviimisel, süüdistuste esitamisel ja süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel, ent edu tuleb täiendavalt kindlustada. Veelgi paremate tulemuste saavutamine uurimiste edukal läbiviimisel ja süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel on võimalik ainult sellises keskkonnas, kus sõltumatud institutsioonid on igasuguse lubamatu mõjutamise eest kaitstud ja kus neil on stiimulid oma volituste täielikuks kasutamiseks.

Võitluses organiseeritud kuritegevuse vastu on saavutatud esimesed tulemused süüdistuste esitamisel võitluses rändajate ebaseadusliku üle piiri toimetamise ja ebaseadusliku uimastiäri vastu. Ent veenva edu saavutamiseks on vaja rohkem tulemusi, ennekõike võitluses rahapesu ja inimkaubanduse vastu.

Põhiõiguste vallas viis Montenegro oma õigusaktid ELi standarditega veel paremini kooskõlla. Eriti on paranenud ombudsmeni büroo töö, aga endiselt on vaja teha jõupingutusi selleks, et tugevdada institutsioonilist raamistikku ja kaitsta tulemuslikult inimõigusi. Pärast edusamme diskrimineerimisvastaste õigusaktide valdkonnas peab Montenegro tagama, et olemas on asjakohased institutsioonilised mehhanismid haavatavate rühmade kaitsmiseks diskrimineerimise eest. Õigusaktide rakendamine on endiselt nõrk ja inimõiguste alast institutsioonilist suutlikkust on vaja suurendada. Roma² vähemus on endiselt kõige haavatavam ja kõige enam diskrimineeritud kogukond. Riigis on endiselt tõsine soolise vägivalla ja lastevastase vägivalla probleem.

Montenegro on saavutanud mõningase valmiduse **sõnavabaduse** vallas, ent aruandeperioodil puudusid edusammud. Puudub nimetamisväärne areng seoses ajakirjanike vastu suunatud vanade vägivallajuhtumite uurimisega. Tõsiselt murettekitav on hiljutine poliitiline sekkumine riikliku ringhäälingu nõukogu ja Elektroonilise Meedia Agentuuri tegevusse. Meedia olukord on jätkuvalt äärmiselt vastuoluline ja püsivad probleemid arusaamaga vaba meedia rollist püsivad. Laimamisjuhtumite arv on endiselt suur, osaliselt tingituna nõrkadest enesereguleerimismehhanismidest.

² Kõiki neid gruppe käsitletakse laiema üldmõiste „roma“ all romasid käsitlevate riiklike integratsioonistrateegiate ELi raamistikus.

Montenegro oli jätkuvalt konstruktiivselt pühendunud kahepoolsetele suhetele teiste laienemisprotsessis osalevate riikide ja tema naabruses asuvate ELi liikmesriikidega ning osales aktiivselt **piirkondlikus koostöös**.

Majanduskriteeriumide vallas on Montenegro teinud mõningasi edusamme ja tal on mõõdukas valmidus toimiva turumajanduse arendamisel. Makromajanduslikku ja eelarvelist stabiilsust parandati, ent vaja on teha täiendavaid jõupingutusi, et tegeleda püsivate probleemidega, eriti valitsemissektori suure võlakooormaga. Alates 2013. aastast on majandus pidevalt kasvanud; inflatsioon on seejuures olnud madal või mõõdukas. Finantssektor on suurendanud oma maksevõimet ja likviidsust. Ent kaubandusbilansi puudujäägi vähendamiseks tuleb suurendada ekspordibaasi ja parandada selle kvaliteeti. Ettevõtluskeskkonda mõjutab negatiivselt õigusriigi nõrkus, sealhulgas mitteametlikust majandusest tulenev ebaaus konkurents. Tööturu struktuurilised probleemid väljenduvad tööturul osalemise madalas määras ja suures töötuses.

Montenegro on teinud mõningaid edusamme ja tal on mõningane valmidus seoses suutlikkusega tulla toime konkurentsiturve ja turujõududega Euroopa Liidus. Väga mitme valdkonna peamise taristu valmishitamine ja inimkapitali väljaarendamine paneb aluse paremale konkurentsivõimele. Käimas on haridusreform, ent rohkem on vaja pingutada oskuste nõudlusele mittevastavuse probleemiga tegelemiseks. VKEd seisavad jätkuvalt silmitsi terve hulga probleemidega, nagu juurdepääs rahastamisele või seadusandluse keerukus. Kohalike ettevõtete üldiste eksporditulemuste parandamiseks on vaja täiendavaid jõupingutusi.

Seoses Montenegro **suutlikkusega täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi** on enamikus valdkondades ära tehtud oluline töö õigusaktide ELi õigustikuga vastavusse viimiseks ja selle rakendamiseks ettevalmistumisel. Riigil on hea valmidus sellistes valdkondades nagu äriühinguõigus ning välis-, julgeoleku- ja kaitsepoliitika. Riigil on mõõdukas valmidus paljude peatükkide vallas, nagu kaupade vaba liikumine, põllumajandus, toiduohutus, veterinaar- ja fütosanitaarpoliitika. Montenegro on ettevalmistuste algjärgus seoses kalanduse ning eelarve- ja finantssätetega ja tal on mõningane valmidus keskkonna, kliimamuutuste, statistika, sotsiaalpoliitika ja tööhõive valdkonnas. Tublisid edusamme on tehtud äriühinguõiguse, põllumajanduse ja maaelu arengu, toiduohutuse, veterinaar- ja fütosanitaarpoliitika valdkonnas. Riigihangete valdkonnas on toimunud tagasimineku. Tulevikuperspektiivis peaks Montenegro ennekõike keskenduma konkurentsipoliitikale, keskkonnale ja kliimamuutustele ning riigihangetele. Haldussuutlikkuse tugevdamine ELi õigustiku kohaldamise tagamiseks on Montenegro jaoks endiselt märkimisväärne katsumus. Montenegro on jätkanud õigusaktide vastavusseviimist kõigi ELi ühiste välis- ja julgeolekupoliitiliste seisukohtade ja deklaratsioonidega.

Ehkki seni on Montenegro jäänud kõrvale peamisest ELi suunduvast Lääne-Balkani **rändeteest**, suurenes tema territooriumile sisenevate rändajate/varjupaigataotlejate arv ja seega peab ta suurendama oma suutlikkust tulla toime rändega seotud koormuse järsu suurenemisega. Montenegro tegi uusi edusamme ennekõike seoses rändealase õigusraamistikuga. Ehkki seni on Montenegro suutlikkus varjupaigataotlusi käsitleda olnud piisav, võib sellele komistuskiviks saada järgmine: i) varjupaigataotlejate üha kasvav arv ja pikk aeg, mille kestel nad riigis viibivad, mõnikord tulenevalt apellatsioonimenetluste pikalevenimisest; ii) ELi standarditele vastavate rohkemate nõuetega varjupaigamenetluste kasutuselevõtmine. Sellega seoses peab Montenegro looma ebaseaduslike rändajate tagasisaatmismehhanismi, mis on kooskõlas ELi õigustikuga, samuti viima oma viisapoliitika järk-järgult ELi omaga kooskõlla. Montenegro peaks avama täiendavad vastuvõtukohtad, mis vastavad nõutavatele standarditele, ja parandama kõigi vastuvõtukohtade haldamist. Pärast

Schengeni tegevuskava vastuvõtmist 2017. aasta veebruaris jätkas Montenegro oma õigusaktide vastavusseviimist viisaid reguleeriva ELi õigustikuga.

Serbia

Poliitiliste kriteeriumide vallas toimusid Serbias 2017. aasta aprillis presidendivalimised. Rahvusvahelised vaatlejad leidsid, et valimistel anti valijatele reaalselt võimalus kandidaatide vahel valida, aga et mitmete tegurite tõttu ei olnud võimalused kõigi jaoks võrdsed. Rahvusvaheliste vaatlejate soovitusel, sealhulgas soovitusel valimisprotsessi läbipaistvuse ja terviklikkuse kohta valimiskampaania kestel tuleb täies ulatuses täita.

2017. aasta juunis, pärast seda, kui presidendiks valitud peaminister Vučić tagasi astus, asus Ana Brnabić juhitud uus valitsus ametisse. Esmakordselt valiti peaministriks naine. Parlament ei rakenda täidesaatva võimu suhtes endiselt reaalselt kontrolli. Parandada tuleb läbipaistvust, kaasatust ja õigusloome kvaliteeti ning edendamist vajab erakondade ülene dialoog. Piirata tuleks kiirmenetluste kasutamist. Vältida tuleb tegevust, mis piirab parlamendi suutlikkust õigusakte reaalselt kontrollida. Täies ulatuses tuleb tunnustada sõltumatute reguleerimisasutuste rolli. Mõnes valdkonnas on vaja põhiseaduslikke reforme, et saavutada vastavus ELi standarditele.

Serbial on mõõdukas valmidus **avaliku halduse reformiks**. Mõningaid edusamme tehti teenuste osutamise valdkonnas ja mitme uue õigusakti vastuvõtmisega. Serbia peab rakendama oma reformialased eesmärgid, muutma halduse professionaalseks ja depolitiseerituks, eriti juhtivate ametikohtade puhul, ning tagama riigi finantsjuhtimise reformi 2016-2020. aasta kava korrapärase kooskõlastamise ja järelevalve. Keskse tähtsusega on Serbia suutlikkus meelitada ELiga seotud küsimustega tegelevatesse haldusasutustesse kvalifitseeritud tööjõudu ja seda seal tööl hoida.

Serbia **kohtusüsteemil** on mõningane valmidus. Tehti teatavaid edusamme, eriti vanade täitemenetluste hulga vähendamisel ja meetmete võtmisel kohtupraktika ühtlustamiseks. Vastu võeti kohtunike ja prokuröride ametisoorituste hindamise täiustatud eeskirjad. Jätkuvalt on murettekitav poliitiline surve kohtusüsteemile. 2018. aasta jaanuaris avaldati uus põhiseaduse muudatuste eelnõu ja enne selle saatmist Veneetsia komisjonile arvamuse saamiseks esitati see avalikuks aruteluks.

Serbial on mõningane valmidus **korruptsioonivastase võitluse** vallas. Tehtud on mõningaid edusamme: ennekõike võeti vastu muudatused kriminaalkodeksi majanduskuritegude jaotises, riigiasutuste korralduse reguleerimise seaduses seoses korruptsiooni, organiseeritud kuritegevuse ja terrorismivastase võitlusega ning kuriteoga saadud tulu arestimist ja konfiskeerimist reguleerivas seaduses. Ent tõsiselt on viibinud korruptsioonivastast ametit käsitleva uue seaduse vastuvõtmine. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem. Asjaomaste institutsioonide tegevussuutlikkus on endiselt ebaühtlane. Õiguskaitseasutused ja kohtuorganid peavad alles tõestama, et nad suudavad erapooletult ja oma tegevuses sõltumatult uurida kõiki kõrgetasemelisi korruptsioonijuhtumeid, nendega seoses süüdistusi esitada ja nende suhtes kohut mõista.

Serbial on mõningane valmidus **organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks**. Mõningaid edusamme tehti sellistes valdkondades nagu personalihaldus siseministeeriumis ja politseis. Suurendati nii organiseeritud kuritegevuse juhtumite prokuratuuri kui ka küberkuritegevuse juhtumite prokuratuuri tegevussuutlikkust. Vastu võeti uus strateegia ja tegevuskava inimkaubanduse tõkestamiseks ja selle vastu võitlemiseks, ametisse nimetati inimkaubanduse vastase võitluse riiklik koordineerija ning vastu võeti uus rahapesu ja terrorismi rahastamise vältimise seadus. Ent Serbia ei ole veel saavutanud tulemusi tulemusliku finantsuurimise vallas, samuti uurimiste läbiviimisel, süüdistuste esitamisel ja süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel rahapesu juhtumite puhul. Organiseeritud kuritegevuse puhul on süüdimõistvate kohtuotsuste arv endiselt väike. Serbia peab keskenduma rahapesuvastase töökonnaga kokku lepitud tegevuskava rakendamisele.

Kehtestatud on **põhiõiguste** järgimist käsitlev õigus- ja institutsiooniline raamistik. Tagada tuleb selle üleriigiline järjepidev rakendamine, muu hulgas ka vähemuste kaitse vallas. Ehkki Serbial on mõningane valmidus**väljendusvabaduse** valdkonnas, , puuduvad sellealased edusammud, mis on üha murettekitavam. Jätkuvalt pingutusi on vaja, et parandada kõige diskrimineeritumatesse gruppidesse kuuluvate inimeste olukorda (romad, lesbid, geid, biseksuaalid, trans- ja intersoolised inimesed, puuetega inimesed, HIV-positiivsed / AIDSi põdevad inimesed ja muud sotsiaalselt haavatavad grupid). Vastu tuleb võtta soolise võrdõiguslikkuse seadus.

Üldiselt oli Serbia jätkuvalt konstruktiivselt pühendunud kahepoolsetele suhetele teiste laienemisprotsessis osalevate riikide ja tema naabruses asuvate ELi liikmesriikidega ning osales aktiivselt **piirkondlikus koostöös**.

Kosovoga suhete normaliseerimise vallas on Serbia jätkuvalt dialoogis osalenud. Ent Serbia peab tegema täiendavaid märkimisväärsed jõupingutusi olemasolevate lepingute rakendamisel ja aitama kaasa sellise olukorra saavutamisele, mille tulemuseks oleks suhete täielik normaliseerimine Kosovoga, määrates need kindlaks õiguslikult siduva kokkuleppega.

Majanduskriteeriumide vallas on Serbia teinud tublisid edusamme ja tal on mõõdukas valmidus toimiva turumajanduse arendamisel. Kõrvaldati mõned poliitilised puudused, eelkõige seoses valitsemissektori eelarvepuudujäägiga. Majanduskasv seisab kindlatel põhialustel ja makromajanduslik stabiilsus säilitati. Inflatsioon oli kontrolli all ja rahapoliitika toetas kasvu. Veelgi paranesid tingimused tööturul. Aga ehkki valitsemissektori võlg väheneb, on see endiselt suur ning eelarveraamistikku ja selle juhtimiskorraldust tuleb tugevdada. Avaliku halduse, maksuameti ja riigi osalusega ettevõtete olulised struktuurireformid ei ole veel lõpule viidud. Mitteametliku tööhõive, töötuse ja tööjõus mitteosalemise määr on endiselt väga kõrge, ennekõike naiste ja noorte hulgas. Erasektor ei ole piisavalt arenenud ning seda pärssivad raskused õigusriigi põhimõtte järgimisel ja ausa konkurentsi tagamisel.

Serbial on mõõdukas valmidus seoses suutlikkusega tulla toime konkurentsisure ja turujõududega Euroopa Liidus. Konkurentsivõime suurendamisel tehti mõningaid edusamme. Ent investeringute tase jääb majanduse vajadustele endiselt alla. Hoolimata teatavast paranemisest seisavad ettevõtted silmitsi terve hulga raskustega, mille hulgas on keerukas ettevõtluskeskkond, maksutaoliste lõivude suur osakaal ning keeruline ja kulukas juurdepääs rahastusele.

Seoses **suutlikkusega täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi** on Serbia jätkanud õigusaktide vastavusseviimist ELi õigustikuga kõigis valdkondades. Reformide tempo alalhoidmisel on määravad asjakohased finants- ja inimressursid ning usaldusväärsed strateegilised raamistikud. Serbial on hea valmidus sellistes valdkondades nagu äriühinguõigus, intellektuaalomand, teadus- ja uurimistegevus, haridus ja kultuur ning toll. Serbia parandas investeringute kavandamise seotust eelarve täitmise, ent ei ole veel välja töötanud ühtset mehhanismi kõigi investeringute tähtsuse järjekorda seadmiseks nende rahastamisallikast sõltumata, kooskõlas valitsuse esitatud riigi rahanduse juhtimise reformide programmiga. Riigihangete, statistika, rahapoliitika ja finantskontrolli valdkonnas on Serbial mõõdukas valmidus. Serbia peab oma välis- ja julgeolekupoliitika ühinemisele eelneval perioodil Euroopa Liidu ühtse välis- ja julgeolekupoliitikaga järk-järgult kooskõlla viima. Serbia peab käsitlema prioriteetsena stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingule mittevastavuse küsimusi, eriti seoses eripiirangutega kapitali liikumisele, riigiabi eeskirju, imporditavate piiritsjookide maksualase diskrimineerimisega ja piirangutega jätmete väljaveole.

Serbia jätkas **rände- ja pagulaskriisi** mõjude haldamist. Serbia peab ELiga läbirääkimisi staatust käsitleva lepingu üle seoses meetmetega, mille Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet Serbias ellu viib. Serbia võttis vastu uue varjupaiga ja ajutise kaitse seaduse, välismaalaste

seaduse ja piirikontrolli seaduse. Vastu tuleb võtta ebaseadusliku rändega võitlemise strateegia ja tegevuskava ajavahemikuks 2017–2020. Sellega seoses peab Serbia looma ebaseaduslike rändajate töökindla tagasisaatmismehhanismi, mis on kooskõlas ELi õigustikuga, samuti viima oma viisapoliitika järk-järgult ELi omaga kooskõlla. Tagada tuleb tihedam koordineerimine erinevate rände haldamises osalevate riiklike ametiasutuste vahel. Serbia jätkas koostööd naaber- ja liikmesriikidega, eriti tehnilistes küsimustes, ning tegi märkimisväärsed jõupingutusi, et anda peavarju ja humanitaarabi, peamiselt ELi toetusel. Serbia peab suurendama oma suutlikkust täita saatjata alaealiste vastuvõtu eritingimusi.

Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik

Poliitiliste kriteeriumide vallas on riik lõpuks ometi üle saanud oma kõige raskemast poliitilisest kriisist pärast 2001. aastat. Keerukas valitsuse moodustamise protsess jõudis kriitilisse punkti 27. aprillil 2017 parlamendis toimunud rünnakutega, mille rahvusvaheline üldsus karmilt hukka mõistis. 2017. aasta maist alates on uus reformimeelne valitsus astunud samme nn riigi kaaperdamisega (state capture) tegelemiseks, taastades järk-järgult kontrolli ja tasakaalu ning tugevdades demokraatiat ja õigusriiki. Endisest kaasavamas ja avatumas poliitilises õhkkonnas toimuvad riigis põhjalikud muutused. 2017. aasta oktoobri kohalikel valimistel sai kinnitust kodanike toetus valitsuskoalitsiooni ELi-suunalisele poliitikale. Parlament on tööd jätkanud nii, et opositsioonierakonnad juhivad peamisi komiteesid. Parlament peab suurendama oma järelevalve- ja seadusandlikke funktsioone, sealhulgas piirates laialdast lühendatud menetluste kasutamist.

Rahvusrühmade vaheline olukord oli küll ebakindel, ent üldiselt oli olukord rahulik. 2001. aasta konflikti lõpetanud ja rahvusrühmadevaheliste suhete raamistikuks oleva Ohridi raamlepingu rakendamine tuleb läbipaistvalt ja kaasavalt lõpule viia. Valitsus on näidanud üles tahet suurendada kogukondade vastastikust usaldust.

Kodanikuühiskond mängis jätkuvalt konstruktiivset rolli demokraatlike protsesside toetamises ning kontrolli- ja tasakaalustamismehhanismide tagamises. Alates 2017. aasta teisest poolest on paranenud õhkkond, milles kodanikuühiskonna organisatsioonide tegutsevad, ning valitsus on näidanud üles tahet dialoogiks ja kaasamiseks.

Riigil on mõõdukas valmidus **avaliku halduse reformiks**. Tublisid edusamme on tehtud avaliku halduse reformi strateegia ja riigi finantsjuhtimise reformi vastuvõtmisega. Konkreetseid jõupingutusi on tehtud läbipaistvuse ja vastutavuse suurendamiseks ning väliste sidusrühmade kaasamiseks poliitikakujundamisse. Infoühiskonna ja administratsiooni ministeeriumi suutlikkust avaliku halduse juhtija ja koordineerijana tuleb parandada. Endiselt on väga oluline tugev poliitiline tahe tagada avaliku halduse professionaalsus, eriti juhtivatele ametikohtadele määratute puhul, ning läbipaistvuse, teenetepõhisuse ja võrdse esindatuse põhimõte, järgides tões ja vaimus seadust.

Riigi **kohtusüsteem** on saavutanud mõningase valmiduse ja tehtud on tublisid edusamme, eriti aruandeperioodi teises pooles. Viimastel kuudel astunud otsustavate sammudega on hakatud likvideerima eelnevate aastate tagasiminekut: ennekõike on alustatud kohtuvõimu sõltumatuse taastamist. Riik võttis vastu kohtureformi uue usaldusväärse strateegia, millega pannakse alus selle valdkonna edasistele reformidele, ning kooskõlas Veneetsia komisjoni soovitude ja kiireloomuliste reformiprioriteetidega on muudetud olulisi õigusakte. Eriprokuratuur kohtab vähem kohtute poolset obstruktsiooni ja see võimaldab tal tulemuslikumalt töötada. Selleks et tegeleda täitmata soovitustega ja tagada, et kohtuda saaksid tegutseda lubamatu mõjutamiseta, on vaja jõupingutusi jätkata.

Korruptsioonivastase võitluse vallas on riik saavutanud mõningase valmiduse. Õigus- ja institutsiooniline raamistik on olemas ning tulemusi on saavutatud nii ennetamise kui ka süüdistuste esitamise valdkonnas, ehkki lõplikke kohtuotsuseid kõrgetasemeliste korruptsioonijuhtumites on endiselt piiratud arvul. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem. On selgunud, et institutsioonide suutlikkuses võidelda tulemuslikult korruptsiooniga on struktuurilisi ja tegevuslikke vajakajäämisi. Endisel on olemas poliitilise sekkumise oht.

Riik on saavutanud mõningase valmiduse **organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks**. Seadusandlik raamistik vastab üldjoontes euroopalikele standarditele ning jõupingutusi strateegiate rakendamiseks tuleb jätkata. Riik on astunud samme, et reformida pealtkuulamissüsteemi ja tegeleda sellega seonduvate kiireloomuliste reformiprioriteetidega. Rohkem tuleb ära teha, et võidelda tulemuslikult teatavate kuritegevuse liikidega, nagu rahapesu ja finantskuriteod. Väga oluline on kõigi asjaomaste sidusrühmade vaheline kooskõlastamine. Parandada tuleb tulemusi uurimiste läbiviimisel, süüdistuste esitamisel ja süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses. Süüdimõistvate kohtuotsuste arv on endiselt väike.

Üldjoontes on olemas õigus- ja institutsiooniline raamistik **põhiõiguste** kaitseks ja reformidega on parandatud vastavust Euroopa inimõiguste standarditele. Täielikuks rakendamiseks tuleb jõupingutusi jätkata. On positiivne, et riik ratifitseeris naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise konventsiooni (mida tuntakse ka Istanbuli konventsiooni nime all), alustas õiguslikke reforme, mis on vajalikud õiguskaitseasutuste välise järelevalve mehhanismi loomiseks, ja et mittediskrimineerimise raamistikus tehtud muudatused valmistati ette kaasavalt. Tegeleda tuleb vanglates ja psühhiaatriaasutustes valitseva olukorraga, vihakuritegude ja vihakõne juhtumite suhtes tuleb võtta järelemeetmeid ning inimõiguste kaitse ja edendamise tegevaid asutusi tuleb tugevdada. Rohkem jõupingutusi on vaja **romade** kaasamiseks. **Väljendusvabaduse** vallas on riik saavutanud mõningase valmiduse ja teinud tublisid edusamme, eriti paranenud meediakliima ja ajakirjanikele avaldatava surve vähenemise kaudu. Riik peab tegelema täitmata ülesannetega, sealhulgas avalik-õigusliku ringhäälingu reformiga.

Seoses **piirkondliku koostööga** säilitas riik head suhted teiste laienemisprotsessis osalevate riikidega ning osales aktiivselt piirkondlikes algatustes. Heanaaberlike suhete parandamiseks on astunud otsustavaid samme, sealhulgas Bulgaariga sõlmitud kahepoolse lepingu läbi. Kiiremas korras tuleb lahendada nimeküsimus. ÜRO egiidi all on kõnelused nimeküsimuse üle hoogustunud. Peaministrite ja välisministrite tasandil peetud kõnelustel hinnati edusamme usaldust suurendavate meetmete rakendamisel positiivseks. Kreeka peaministri ja endise Jugoslaavia Makedoonia vabariigi peaministri 2018. aasta jaanuari ühine teadaanne Skopje lennujama ja kiirtee ümbernimetamise ning teatavate seni viibinud ELi algatustega jätkamise kohta oli konkreetseks märgiks vastastikuse usalduse tugevnemisest.

Majanduslike kriteeriumide vallas on endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik teinud mõningaid edusamme ja tal on hea valmidus toimiva turumajanduse arendamisel. Hoolimata aasta esimese poole poliitilisest patiseisust toimus märkimisväärne paranemine, ennekõike riigi rahanduse juhtimises ja läbipaistvuses. Majanduse kesksed nõrkused püsivad. Nende hulka kuuluvad vajakajäämised ettevõtluskeskkonnas, nagu lepingute nõrk jõustamine ja ulatuslik mitteametlik majandus. Tööturu struktuursed probleemid väljenduvad aktiivsuse madalas ja töötuse kõrges määras. 2017. aasta esimeses pooles halvenes makromajanduslik keskkond, kuna pikaleveninud poliitiline kriis kärpis investeeringuid. Eelarvepoliitika on orienteeritud lühiajalistele meetmetele ja puudub jätkusuutliku konsolideerimise kava.

Majandus on teinud mõningaid edusamme ja sellel on mõõdukas valmidus seoses suutlikkusega tulla toime konkurentsipurust ja turujõududega Euroopa Liidus. Uusi edusamme tehti ekspordi mitmekesistamisel ja kõrgema lisandväärtuse andmisel töötleva tööstuse toodangule. Jätkuvalt elavnesid kaubandus- ja investeerimissuhted ELiga. Majandus kannatab endiselt haridussüsteemi nõrkuse, uuendustegevuse madala taseme ning märkimisväärse investeerimisvajaduse all, sealhulgas ennekõike avaliku taristu puhul.

Seoses **suutlikkusega täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi** on riigil mõõdukas valmidus enamikus valdkondades, sealhulgas konkurentsi, transpordi ja energeetika alal. Riigi puhul võib tõdeda head valmidust sellistes valdkondades nagu äriühinguõigus, tolliliit, üleeuroopalised võrgud ning teadus- ja uurimistegevus. Täiendavaid jõupingutusi on vaja kõigis valdkondades, eelkõige neis, kus riik on ettevalmistuste algjärgus, nagu töötajate liikumisvabadus. Samuti tuleb rohkem tähelepanu pöörata haldussuutlikkusele ja tõhusale rakendamisele. Riik on järjest suurendanud oma poliitika vastavust ELi deklaratsioonide ja nõukogu otsustega ühise välis- ja julgeolekupoliitika kohta.

Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik jätkas **rände- ja pagulaskriisi** mõjude haldamist. Riik peab Euroopa Liiduga läbirääkimisi staatust käsitleva lepingu üle seoses meetmetega, mille Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet riigis ellu viib. Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik on teinud jõupingutusi oma õigusraamistiku parandamiseks. Käimas on töö välismaalaste seaduse muutmise kallal. Riik jätkas oma migratsioonipoliitikat käsitleva resolutsiooni rakendamist. Jätkusid riigi jõupingutused oma varjupaigasüsteemi ja rände haldamise parandamiseks. Endiselt puudub rändajate süsteemne registreerimine ja kaitsese keskenduv profiilianalüüs, et tagada kõnealuste isikute vajadustega arvestamine. Sellega seoses peab endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik looma ebaseaduslike rändajate tagasisaatmismehhanismi, mis on kooskõlas ELi õigustikuga, samuti viima oma viisapoliitika järk-järgult ELi omaga kooskõlla. Riik jätkas koostööd naaber- ja liikmesriikidega, eriti tehnilistes küsimustes, ning tegi märkimisväärseid jõupingutusi, et anda peavarju ja humanitaarabi, peamiselt ELi toetusel.

Albaania

Poliitiliste kriteeriumide vallas püsisid poliitilise eliidi hulgas tugevad vastuolud. Parlamendi tegevust häiris pikaajaline opositsioonipoolne boikott 2017. aasta alguses, mistõttu viibis ka kohtusüsteemi järelevalveinstitutsioonide loomine. Mais võimaldas kokkulepe peamise võimuerakonna ja opositsiooni vahel parlamendi tegevusel jätkuda ning tõi kaasa teatavaid muudatusi valimiste õigusraamistikus. Selle tulemusena kulgesid juunikuised üldvalimised sujuvalt, ehkki mitu Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo soovitud ei olnud endiselt täidetud. Mõningaid edusamme tehti riikliku kodanikuühiskonna nõukogu tegevuse parandamisel. Vaja on täiendavaid jõupingutusi, et kaasata kodanikuühiskonna organisatsioonid rohkem kaasavasse poliitilisse dialoogi.

Albaanial on mõõdukas valmidus **avaliku halduse reformiks**. Jõupingutused jätkusid ja nende tulemusena tehti edusamme avalike teenuste tõhususe ja läbipaistvuse, ametnike väljaõppe, läbipaistvama värbamiskorra ja avalikus teenistuses kasutatavate teenetepõhiste menetluste üldise tugevdamise vallas. Neid tulemusi peaks veelgi kindlustama, et tagada tõhusam, depolitiseeritud ja professionaalne avalik haldus.

Albaania **kohtusüsteemil** on mõningane valmidus. Jätkus ulatusliku ja põhjaliku kohtureformi rakendamine, mille juures tehti üldiselt tublisid edusamme. Alanud on kohtunike ja prokuröride sobivuse ümberhindamine (kontrollimine), millel on esimesed

käegakatsutavad tulemused. Protsessil on erakonnaülene toetus, seda viib läbi sõltumatu ametkond, selle suhtes tehakse rahvusvahelist järelevalvet ja Veneetsia komisjon on kinnitanud selle kooskõla Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Euroopa Komisjoni egiidi all lähetati rahvusvaheline järelevalveüksus jälgima protsessi kogu selle rakendamise kestel. Protsessi toetavad abiorganid on koostanud oma esimesed aruanded oskuste hindamise, taustauuringute ja varade deklaratsioonide kohta.

Albaanial on jätkuvalt mõningane valmidus **korruptsioonivastaseks võitluseks**. Tublisid edusamme tehti ennekõike kriminaalmenetluse seadustiku muudatuste osas. Loomisel on mitu spetsiaalset korruptsioonivastast asutust, nende hulgas eriprokuratuur. Eelmise aruandeperioodiga võrreldes on suurenenud süüdimõistvate kohtuotsuste arv noorema või keskastme ametnikega seotud juhtumite puhul. Kõrgete ametnike juhtumites tehti süüdimõistvad kohtuotsused enamasti kohtuorganite liikmete (kohtunike ja prokuröride) puhul, ent kõrgete ametnike puhul on süüdimõistvate kohtuotsuste üldine arv endiselt väga väike. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem.

Albaanial on mõningane valmidus **organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks**. Üldiselt tehti aruandeperioodil teatavaid edusamme, ennekõike võitluses kanepikasvatamise vastu. Selles valdkonnas peab Albaania tuginema varasema tegevuse tulemustele, hoogustades kriminaalsete grupeeringute vara konfiskeerimist ja jätkates kõigi olemasolevate kanepivarude hävitamist. Maffiavastase seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega on loodud tingimused kriminaaluurimise tulemuslikkuse suurendamiseks. Albaania osales edukalt rahvusvahelises politseikoostöös, hoogustades suhtlust ennekõike ELi liikmesriikidega. Riigisisisel tasandil tuleb parandada politsei ja prokuratuuri koostööd. Tulemuste vallas on tehtud vähe edusamme kuritegelike organisatsioonide laialisaatmisel. Organiseeritud kuritegevuse juhtumite puhul oli süüdimõistvate kohtuotsuste arv endiselt väga väike ja on ainult pisut suurenenud. Vaja on rohkem jõupingutusi, et võidelda **rahapesu**, kuritegeliku vara ja alusetu rikastumisega.

Albaania on ratifitseerinud enamiku rahvusvahelisi **inimõiguste** konventsioone ja loonud oma õigusraamistiku kooskõlas Euroopa standarditega. Inimõiguste kaitsemehhanismide jõustamist ja järelevalvet tuleks siiski parandada. **Sõnavabaduse** vallas on Albaanial mõningane/mõõdukas valmidus. Tehtud on mõningaid edusamme reguleerivate asutuste ja riigi ringhäälingu sõltumatuse tugevdamisel, ent riigi reklaamide läbipaistvust ajakirjanduses ei ole veel suurendatud. Edusamme tuleb teha omandiõiguse valdkonnas: olemasolevaid õigusakte tuleb nüüdisajastada ja institutsionaalset kooskõlastamist tõhustada. Institutsioonilised mehhanismid laste õiguste kaitsmiseks ning soopõhise vägivalla vastu võitlemiseks on endiselt nõrgad. Astuti olulisi samme vähemuste austamise ja kaitse õigusraamistiku parandamiseks, ent välja tuleb töötada asjaomased teised õigusaktid. Parandada tuleb romade ja egiptlaste elamistingimusi.

Albaania on osalenud aktiivselt **piirkondlikus koostöös** ning on hoidnud häid heanaaberlikke suhteid. Astutud on olulisi samme, et lahendada kahepoolsed probleemid Kreekaga.

Majanduskriteeriumide vallas on Albaania teinud mõningasi edusamme ja tal on mõõdukas valmidus toimiva turumajanduse arendamisel. Valitsemissektori võla suhet SKPse ja jooksevkonto puudujääki on vähendatud. Majanduskasv kiirenes veelgi ja töötus vähenes, ent püsib suurena. Pangandussektoris on vähendatud viivislaenu hulk, ent pangalaenu andmine ettevõtetele on endiselt loid. Ettevõtluskeskkonna parandamiseks olulised reformid jätkusid, ent vaja on teha rohkem jõupingutusi, sealhulgas mitteametliku majanduse vähendamiseks. Ulatuslik kohtusüsteemi reform liikus edasi, aga seda ei ole veel täies ulatuses rakendatud. Jõustus uus pankrotiseadus, mis peaks tugevdama maksejõuetusmenetlust. Siiski on ettevõtlust reguleerivad nõuded jätkuvalt koormavad ning

vajakajäämised õigusriigi põhimõtte järgimisel pärssisid ettevõtjate tegevust ja peletasid eemale investeeringuid.

Albaania on teinud mõningaid edusamme ja tal on mõningane valmidus seoses suutlikkusega tulla toime konkrentsisurve ja turujõududega Euroopa Liidus. Konkrentselt tehti edusamme energia- ja transporditaristu ning digiteerimise valdkonnas, ehkki veel püsivad vajakajäämised on tõkkeks Albaania konkrentsivõimele ja kaubandusele. Hariduse kvaliteeti tuleb tõsta kõigis astmetes, ennekõike selleks, et inimesed oleksid paremini varustatud tööturu vajadustele vastavate oskustega. Väliskaubanduse potentsiaali ei ole endiselt täielikult ära kasutatud ja see on koondunud teatud sektoritesse. Albaania uurimis- ja arendustegevuse ning innovatsiooni võimekus on endiselt madal.

Albaania jätkas oma õigusaktide ELi nõuetega vastavusse viimist mitmes valdkonnas, mis suurendas **riigi suutlikkust võtta liikmesusega kaasnevaid kohustusi**. Riigil on mõõdukas valmidus paljudes valdkondades, nagu finantskontroll, haridus ja kultuur, või mõningane valmidus, muu hulgas riigihangete ja statistika vallas. Albaania peab jätkama jõupingutusi seoses üldiste ettevalmistustega ELi õigustiku vastuvõtmiseks ja rakendamiseks. Ta peaks jätkama tööd transpordi- ja energiavõrkude arendamisega, samuti eesmärgiga parandada ühenduvust piirkonnas. Õigustiku rakendamise eest vastutavate asutuste haldussuutlikkust ja professionaalseid standardeid tuleb parandada; samuti tuleb kaitsta reguleerivate asutuste sõltumatust. Endiselt on väga oluline suurendada läbipaistvust ja vastutust, eelkõige tagades riigihankesüsteemi ja riigi rahanduse juhtimise tõhusa, mõjusa ja läbipaistva toimimise. Albaania on jätkanud õigusaktide täielikku vastavusseviimist kõigi ELi ühiste välis- ja julgeolekupoliitiliste seisukohtade ja deklaratsioonidega.

Albaania kodanike poolt ELi ja Schengeni liikmesriikides esitatud alusetute varjupaigataotluste arv on endiselt suur. Albaania näitas üles valmisolekut ja võttis mitu meetet, mis hõlmasid tugevdatud kahepoolset koostööd asjaomaste ELi liikmesriikidega. Meetmetel olid positiivsed tulemused. Et selle nähtusega tulemuslikult tegeleda, tuleb jätkata otsustavate meetmete võtmist, sealhulgas viisavabastuse järgse seiremehhanismi raamistikus. Albaania peab looma ebaseaduslike rändajate tagasisaatmismehhanismi, mis on kooskõlas ELi õigustikuga, samuti viima oma viisapoliitika järk-järgult ELi omaga kooskõlla.

Bosnia ja Hertsegoviina

Poliitiliste kriteeriumide vallas tuleb kiiresti tegeleda valmisraamistiku muutmisega, et tagada 2018. aasta oktoobrikuiste valimiste nõuetekohane korraldus ja tulemuste sujuv rakendamine. Sellega seoses peavad kõik poliitilised liidrid käituma vastutustundlikult ja leidma lahenduse föderaalset rahvuskoja küsimusele, et mitte seada ohtu riigi ja selle kodanike väljavaadet ELiga liituda. Veel ei ole täide viidud 2010. aasta konstitutsioonikohtu otsust Mostari kodanike põhilise demokraatliku õiguse kohta kohalikel valimistel hääletada. Valitsuskoalitsiooni erakondade vahelised pinged ja opositsioonierakondade parlamentaarne obstruktsioon riiklikul ja haldusüksuste tasandil mõjutasid negatiivselt reformikavast tulenevate õigusaktide, sealhulgas aktsiisalaste õigusaktide vastuvõtmist, millest tulenevalt reformiprotsess aeglustus. Reformikava on tulemuslikult rakendatud siis, kui riiklik ja haldusüksuste tasand on teinud koordineeritud koostööd. Vastavalt otsusele Sejdić-Finci kohtuasjas ja sellega seotud kohtuasjades on Bosnia ja Hertsegoviina põhiseadus endiselt vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooniga.

Bosnia ja Hertsegoviina presidentuuri toimimist mõjutasid negatiivselt selle erinevate liikmete väljendatud omavahel lahknevad seisukohad mitmes küsimuses, mis kuulusid presidentuuri välispoliitika-alasesse pädevusse. Ministrite nõukogu võttis vastu uued üleriigilised

strateegiad sellistes valdkondades nagu keskkond ja maaelu areng. Ent kui jätta välja mõned reformid ja märkimist väärivate aktsiisialaste õigusaktide vastuvõtmine, viibis paljude reformide elluviimine, kuna puudus üksmeel valitseva koalitsiooni liikmete vahel. Veel ei ole vastu võetud üleriigilised strateegiad sellistes valdkondades nagu energeetika, tööhõive ja riigi finantsjuhtimine. 2017. aasta juunis alustas tööd ELiga seotud küsimuste koordineerimismehhanism, mis valmistas ette riigi vastused komisjoni arvamuse küsimustikule. Praegu ei ole veel vastu võetud strateegilist kava riigi õigusaktide ühtlustamiseks ELi õigustikuga.

Bosnia ja Hertsegoviina **avaliku halduse reform** on algusjärgus ja läinud aastal ei tehtud edusamme. Väljatöötamisel on üleriigiline avaliku halduse reform, mis ootab vastuvõtmist. Avaliku teenistuse killustatuse suurenemine föderaalset ja haldusüksuste tasandil suurendas politiseerumise ohtu. Bosnial ja Hertsegoviinal on mõningane valmidus **kohtusüsteemi** vallas. Seoses kohtusüsteemiga on tehtud mõningaid edusamme, ent üldiselt edenevad reformid aeglaselt. Kriminaalmenetluse seadustiku mis tahes läbivaatamine peaks olema kooskõlas rahvusvaheliste standarditega ja ei tohiks seada ohtu institutsioonide suutlikkust võidelda tõsise organiseeritud kuritegevuse, korruptsiooni või muude õigusriiki ohustavate probleemidega. Samuti on riigil mõningane valmidus **korruptsioonivastaseks võitluseks**. Ent korruptsioon on laialt levinud ja on endiselt mureküsimus. Bosnial ja Hertsegoviinal on mõningane valmidus **organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks**. Tehtud on mõningaid edusamme, eriti organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse uue strateegia vastuvõtmisega ning rahapesuvastast võitlust ja terrorismi rahastamist käsitleva tegevuskava täies ulatuses täitmisega, mille tulemusena Bosnia ja Hertsegoviina ei kuulu enam rahapesuvastase töökonna järelevalve alla. Ent vaja on teha märkimisväärsed jõupingutusi seoses finantsuurimiste ja terrorismi vastase võitluse alase suutlikkuse parandamisega, samuti koostöö edendamiseks naaberriikidega piirihalduse küsimustes.

Mõningaid edusamme tehti **inimõiguste** ja vähemustega seotud küsimustes. Aga inimõiguste täitmise strateegilised, õiguslikud, institutsioonilised ja poliitilised raamistikud vajavad üldiselt olulist täiustamist. See hõlmab **väljendusvabadust**: selles vallas jätkus ajakirjanikele avaldatav poliitiline surve ja nende hirmutamise, sealhulgas füüsilised ja verbaalsed rünnakud. Jätkuvalt on murettekitav see, et tulemuslikult ei ole rakendatud **soolise vägivalla**, eriti koduvägivalla ennetamist ja selle eest kaitsmist käsitlevaid õigusakte. **Romade** sotsiaalse kaasatuse edendamiseks on vaja terviklikumat ja integreeritumat lähenemisviisi nende kogukonnale.

Veel ei ole suurendatud Bosnia ja Hertsegoviina õigusaktide kooskõla ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitikaga.

Seoses **majanduse arengu ja konkurentsivõimega** on Bosnia ja Hertsegoviina teinud mõningaid edusamme, ent riik on toimiva turumajanduse arendamisel alles algusjärgus. Olukorda ettevõtluskeskkonnas on teataval määral parandatud ja finantssektorit on tugevdatud. Peamised veel lahendamata küsimused on õigusriigi nõrkus, jätkuvalt kesine ettevõtluskeskkond, ebatõhus ja killustatud avalik haldus ja tööturu tõsine tasakaalustamatus, mis on seotud kesise haridussüsteemiga, nõrk institutsiooniline suutlikkus ja ettevõtlusvaenulik investeerimiskliima. Lisaks sellele on mitteametlik majandus endiselt märkimisväärne.

Bosnia ja Hertsegoviina on teinud mõningaid edusamme ja on jätkuvalt algusjärgus suutlikkuse saavutamisel Euroopa Liidu konkurentsivõime ja turujõududega toimetulekuks suutlikkuse saavutamisel Euroopa Liidu konkurentsivõime ja turujõududega toimetulekuks. Haridusele ning teadus- ja arendustegevusele tehtavate kulutuste üldine tase on endiselt madal. Füüsilise kapitali kvaliteet kannatab investeeringute vähesuse all. Transpordi- ja

energiataristud ei ole küllaldaselt välja arendatud. Ehkki riigi piirkondliku kaubanduse struktuur on muutunud mõnevõrra mitmekesisemaks, on struktuuriline kohandamine olnud aeglane.

Endiselt tuleb tugevdada **rände** haldamise alast suutlikkust, eriti haavatavate rühmadega tegelemisel. Bosnia ja Hertsegoviina peab looma ebaseaduslike rändajate tagasisaatismehhanismi.

Kosovo

Poliitiliste kriteeriumide vallas toimusid Serbias 2017. aasta juunis presidendivalimised. Septembris astusid ametisse uus Rahvasaadikute Kogu ja valitsus. Aga seni on uue valituskoalitsiooni edu ELiga seotud reformide läbiviimisel ja Kosovo jaoks strateegilistes küsimustes konsensuse saavutamisel olnud piiratud. Jätkuv poliitiline killustatus ja vastuolud on mõjutanud negatiivselt Rahvasaadikute Kogu rolli ja mõjutanud valitsuse töö tulemuslikkust. Rahvasaadikute Kogu tegevust on pärssinud mõnede parlamendiliikmete obstruktsionistlik käitumine, mille hulka on kuulunud ka pisargaasi kasutamine. Oluline läbimurre oli piirilepingu ratifitseerimine Montenegroga 2018. aasta märtsis.

2017. aastal peetud parlamendi- ja kohalikud valimised olid enamikes Kosovo paikades üldiselt konkurentsitihedad ja hästi korraldatud. Ent murettekitavad olid hirmutamisaktsioonid paljudes Kosovo serblaste kogukondades, mis olid ennekõike suunatud nende kandidaatide vastu, kes ei kuulunud Srpska Lista erakonda.

Olukord Kosovo põhjaosas on endiselt väga problemaatiline. Jätkub Kosovo serblasest poliitiku Oliver Ivanovići 2018. aasta jaanuaris toimunud mõrva uurimine.

Tõsiselt muretekitav on see, et 2017. aasta detsembris üritasid Kosovo Rahvasaadikute Kogu liikmed tühistada erikolleegiumide ja eriprokuratuuri seadust. Kosovo jaoks on väga oluline täita täielikult oma rahvusvahelisi kohustusi seoses erikolleegiumide ja eriprokuratuuriga ning näidata nende institutsioonide suhtes üles oma täielikku ja ühest pühendumust.

Olemas on mõningane valmidus **avaliku halduse reformi** vallas. Mõningaid edusamme on tehtud eriti seoses asutuste ja (osaliselt) sõltumatute asutuste analüüsiga. Avaliku halduse jätkuv politiseerumine on endiselt mureküsimuseks ja mõjutab negatiivselt avaliku halduse tõhusust ja ametialast sõltumatust.

Kosovo **kohtusüsteem** on varases arengujärgus. Mõningaid edusamme on tehtud 2015. aasta justiitspaketi õigusaktide rakendamisel. 2017. aasta suursaavutuseks oli Kosovo serblastest kohtunike ja prokuröride ning nende abipersonali loomine Kosovo kohtusüsteemi kõikjal Kosovos. Kohtud on ikka veel haavatavad põhjendamatu poliitilise mõju suhtes ning õigusriigi institutsioonid peavad jätkava jõupingutusi oma suutlikkuse suurendamiseks. Õigusemõistmine on endiselt aeglane ja ebatõhus.

Seoses **korruptsioonivastase võitlusega** on Kosovo ettevalmistuste algjärgus / tal on mõningane valmidus. Kosovo on teinud mõningaid edusamme seoses tulemustega kõrgetasemelise korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse juhtumite uurimisel ja süüdistuste esitamisel, sealhulgas süüdimõistvate kohtuotsuste tegemisel. Samuti tehti edusamme varade ennetaval konfiskeerimisel, ehkki lõplikke konfiskeerimisi oli vähe. Korruptsioon on laialt levinud ja endiselt mureküsimus. Et selle probleemiga põhjalikult ja strateegiliselt tegeleda, on vaja ühiseid jõupingutusi.

Kosovo on **korruptsioonivastase võitluse** vallas algusjärgus. Mõningaid edusamme tehti kõrgetasemelise korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse juhtumitega saavutatud

tulemuste osas. Ennetavat varade konfiskeerimist esines küll rohkem, aga süüdimõistvaid kohtuotsuseid, finantsuurimisi ja varade lõplikku konfiskeerimist oli endiselt vähe. Õiguskaitseasutustel on raskusi tulemuslikul võitlemisel organiseeritud kuritegevusega Kosovo põhjaosas. Mõningaid edusamme tehti terrorismivastases võitluses, sealhulgas meetmetega võitluseks vägivaldse äärmusluse ja radikaliseerumisega ning takistades kodanikel välismaal toimuvate konfliktidega liitumist. Kosovo ametiasutused peavad tõhustama oma jõupingutusi võitluses rahapesu vastu ning asjaomased õigusaktid tuleks viia kooskõlla ELi õigustiku ja rahvusvaheliste standarditega.

Õigusraamistik tagab suures osas Euroopa standarditele vastava **inim- ja põhiõiguste** kaitse. Ent täiendavaid jõupingutusi tuleb teha jõustamise osas. Inimõiguste alaste strateegiate ja õigusaktide rakendamist pärsivad sageli ebapiisavad rahalised ja muud vahendid, ennekõike kohalikul tasandil, nende vähene poliitiline prioriteetsus ja puudulik kooskõlastamine. Rohkem tuleb ära teha, et tagada tulemuslikult vähemuste hulka kuuluvate isikute, sealhulgas romade ja aškalide ning ümberasustatud isikute kaitse, tagada praktikas sooline võrdsõiguslikkus, luua terviklik lastekaitseüsteem ja liikuda edasi kultuuripärandi kaitsega. Põhiseaduses sätestatud **sõnavabaduse valdkonnas** on Kosovol mõningane valmidus. Kosovos on mitmekesine ja elav meediamaastik. Ent ajakirjanike vastu suunatud rünnakud ja ähvardused on jätkunud. Rahvasaadikute Kogu näitas üles piiratud valmisolekut leida lahendus riigi ringhäälingu jätkusuutlikuks rahastamiseks, mistõttu see on haavatav poliitilise surve suhtes.

Majanduslike kriteeriumide vallas on Kosovo teinud tublisid edusamme ja on toimiva turumajanduse arendamisel algusjärgus. Ettevõtluskeskkond on paranenud ja valitsus on pidanud kinni eelarvepuudujäägi kohta käivast eelarve-eeskirjast, ehkki sõjaveteranidele makstavad hüvitised on riigi rahanduse jaoks endiselt problemaatilised. Mitteametlik majandus on jätkuvalt ulatuslik. Tööjõus osalemise määra suurenemine ei tähendanud tööhõive kasvu, nii et töötuse määr suurenes veelgi. Eriti mõjutas see naisi ning noori ja kvalifikatsioonita töötajaid. Hoolimata ekspordi jõulisest kasvust annab kaubandusbilansi suur puudujääk tunnistust nõrgast tootmisbaasist.

Kosovo on teinud mõningaid edusamme ja on jätkuvalt algusjärgus suutlikkuse saavutamisel Euroopa Liidu konkurentsivõime ja turujõududega toimetulekuks. Edusamme ei tehtud seoses hariduse kvaliteediga ega oskuste nappuse vähendamisega tööturul. Kosovo tegi mõningaid edusamme teedetaristu parandamisel, ent endiselt püsivad suured lüngad raudtee- ja energeetikasektori taristus. Majanduse struktuurilised muutused on aeglased, kuna majandus on endiselt sõltuv jaekaubandussektorist. Integratsiooni ELiga pärsib stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingu aeglane rakendamine.

Kosovo jätkas jõupingutusi heade ja konstruktiivsete **kahepoolsete suhete** hoidmiseks teiste laienemisprotsessis osalevate riikidega. Kosovo on esindatud enamikus piirkondlikest organisatsioonidest, mis kuuluvad Belgardi ja Pristina vahel 2012. aastal sõlmitud piirkondliku tasandi esindatuse ja koostöö alaste kokkulepete kohaldamisalasse.

Serbiaga suhete normaliseerimise vallas osales Kosovo jätkuvalt dialoogis. Ent Kosovo peab tegema täiendavaid märkimisväärsed jõupingutusi olemasolevate lepingute rakendamisel ja aitama kaasa sellise olukorra saavutamisele, mille tulemuseks oleks suhete täielik normaliseerimine Serbiaga, määrates need kindlaks õiguslikult siduva kokkuleppega.

Euroopa standarditega vastavusse viimise vallas on Kosovo algetapis. Õigusaktide ühtlustamine on mõnes valdkonnas jätkunud, ent rakendamine on nõrgal tasemel. Mõningaid edusamme tehti kaupade ja teenuste vaba liikumise, avalike hangete ja konkurentsi valdkonnas, samuti ettevõtluskeskkonna parandamisel. Samuti tehti mõningaid edusamme maksustamise ja tolli valdkonnas maksutulude kogumisel ja haldusmenetluste lihtsustamisel,

ent Kosovo peaks tõhustama võitlust mitteametliku majanduse ja maksudest kõrvalehoidumisega. Energeetikasektoril on endiselt tõsiseid probleeme. Keskkonnaprobleemidega tegelemisel ei ole tehtud edusamme. Üldiselt peab Kosovo parandama oma haldussuutlikkust ja kõigi sektorite vahelist kooskõlastamist, et tagada ELi õigustiku tulemuslik rakendamine.

Ametiasutused on teinud edusamme seadusliku ja ebaseadusliku **rände** haldamisel. Neid jõupingutusi tuleks jätkata ja nendele tugineda. Kosovo peab looma ebaseaduslike rändajate tagasisaatmismehhanismi.

2. lisa – Põhistatistika

STATISTILISED ANDMED

(15. veebruari 2018. aasta seisuga)

Rahvastik	Märkus	Montenegro		Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo *		EL 28	
		2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Rahvaarv kokku (tuhandetes)		622,1	622,2	2 069,2	2 071,3	2 892,3e	2 886,0	7 114,4	7 076,4	77 696	78 741	3 825,3	3 516,0p	1 804,9	1 771,6	508 504p	510 279bp
15-64aastaste osakaal kogu rahvaarvus (%)		67,8	67,6	70,5	70,3	69,1e	69,5	67,1	66,6	67,8	67,8	:	:	:	65,6p	65,5ep	65,3bep
Loomuliku iibe üldkordaja (1 000elaniku kohta)		1,7	1,8	1,3	1,2	3,6e	:	-5,4	-5,1	11,8	11,2	:	-1,8p	9,2p	:	-0,2ep	0,0bep
Eeldatav eluiga sünnil, mehed (aastat)		74,4	:	73,5	:	76,2e	:	72,8	:	75,4	:	:	:	:	:	77,9ep	:
Eeldatav eluiga sünnil, naised (aastat)		78,6	:	77,4	:	79,7e	:	77,9	:	81,0	:	:	:	:	:	83,3ep	:
Tööturg	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Tööjõus osalemise määr, 20–64aastased: 20–64aastaste osakaal majanduslikult aktiivsest rahvastikust (%)	1)	68,5	69,1	70,2	69,6	71,3e	73,3e	68,1	70,0	59,9	60,9	59,2	58,8	42,8	44,0	77,1	77,5
Tööjõus osalemise määr, 20–64aastased mehed: 20–64aastaste meeste osakaal majanduslikult aktiivsest rahvastikust (%)	1)	74,9	76,7	83,8	83,8	81,8e	82,5e	76,7	78,0	82,7	83,3	71,9	72,0	65,1	66,8	83,4	83,7
Tööjõus osalemise määr, 20–64aastased naised: 20–64aastaste naiste osakaal majanduslikult aktiivsest rahvastikust (%)	1)	62,1	61,6	56,2	54,9	61,1e	64,2e	59,5	62,0	37,3	38,5	46,3	45,3	20,4	20,9	70,8	71,4
Tööhõive määr, 20–64aastased (% elanikkonnast)																	

Kokku		56,7	57,1	51,9	53,3	59,3e	62,1e	56,0	59,1	53,9	54,3	43,2	44,2	29,1	32,3	70,0	71,0
Mehed		61,9	51,3	61,5	63,7	68,1e	69,4e	63,7	66,3	75,3	75,5	53,9	56,4	44,9	49,9	75,8	76,8
Naised		51,5	63,0	42,1	42,5	50,7e	55,0e	48,3	51,9	32,6	33,2	32,4	32,0	13,2	14,6	64,2	65,3
15–24aastased mittetöötavad või mitteõppivad noored, % samasse vanuserühma kuuluvas elanikkonnas		19,1	18,4	:	:	29,6	26,9e	19,9	17,7	24,0	24,0	27,7	26,4	31,4	30,1	12,0	11,6
15–29aastased mittetöötavad või mitteõppivad noored, % samasse vanuserühma kuuluvas elanikkonnas		23,4	22,3	:	:	32,8	30,0e	24,5	22,3	28,0	27,8	32,8	31,4	39,2	37,3	14,8	14,2
Tööhõive peamiste sektorite kaupa																	
Põllumajandus, metsamajandus ja kalandus (%)		7,7	7,7	17,9	16,6	41,3e	40,2e	19,4	18,6	20,6	19,5	17,9	18,0	2,3	4,2	4,5	4,3
Tööstus (%)		10,8	9,8	23,4	23,1	11,6e	12,8e	19,9	20,2	20,0	19,5	22,0	22,7	18,7	18,0	17,3	17,3
Ehitustööstus (%)		6,6	7,7	7,1	7,2	6,9e	6,5e	4,5	4,3	7,2	7,3	7,5	8,6	9,5	11,5	6,8	6,7
Teenused (%)		74,8	74,8	51,6	53,1	40,2	40,5	56,1	57,0	52,2	53,7	52,6	50,8	69,5	66,3	71,4	71,6
Avalikus sektoris töötavate inimeste osakaal kogu tööhõives, 20–64aastased (%)	2)	32,4	31,2	:	:	16,7e	15,6e	29,7	28,3	13,5	13,8	31,2	29,0	32,6	30,8	:	:
Erasektoris töötavate inimeste osakaal kogu tööhõives, 20–64aastased (%)	2)	46,6	47,0	:	:	83,3e	84,4e	70,3	71,7	86,5	86,2	63,2	65,9	67,4	69,2	:	:
Töötuse määr (% tööjõust)																	
Kokku	1)	17,5	17,8	26,1	23,7	17,1e	15,2e	17,8	15,4	10,3	10,9	27,9	25,5	32,9	27,5	9,4	8,6
Mehed	1)	17,7	18,3	26,7	24,4	17,1e	15,9e	16,9	14,8	9,3	9,6	25,9	22,6	31,8	26,2	9,3	8,4
Naised	1)	17,3	17,1	25,1	22,7	17,1e	14,4e	18,8	16,2	12,6	13,6	30,9	30,2	36,6	31,7	9,5	8,8
Noored vanuses 15–24	1)	37,6	35,9	47,3	48,2	39,8e	36,5e	43,2	34,9	18,4	19,5	62,3	54,3	57,7	52,4	20,3	18,7
Pikaajaline (>12 kuu)	1)	13,6	13,4	21,3	19,2	11,3e	10,1e	11,4	10,0	2,2	2,2	22,8	21,7	23,8	18,0	4,5	4,0
Keskmine igakuine nominaalpalk (eurodes)	3)	480	499	356	363	386	397	506	516	604	:	424	429	:	:	:	:
Haridus	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016

Haridussüsteemist varakult lahkunud noored: 18–24aastaste osakaal, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase ja kes ei osale jätkukoolituses ega kutseõppes (%)		5,7	5,5	11,3p	9,9	21,3e	19,6e	7,4	7,0	36,7	34,3	5,2	4,9	14,5	12,7	11,0	10,7
Avaliku sektori haridusele tehtavate kulutuste suhe SKPsse (%)		:	:	:	:	3,1p	3,1p	4,0	3,9	4,3	4,6	:	:	4,5	4,7p	:	:
20–24aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase, kokku		6,6	6,8	:	:	:	:	8,6	7,8	46,5	43,9	6,2u	5,8u	:	14,6	17,2	16,8
20–24aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase, mehed		6,9	5,8	:	:	:	:	9,3	8,6	46,2	44,2	5,6u	5,5u	:	12,5	19,4	19,1
20–24aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase, naised		6,3	7,9	:	:	:	:	7,9	7,0	46,8	43,7	6,9u	6,3u	:	17,0	14,9	14,4
20–24aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on keskharidus või keskhariduse järgne mitte-kõrgharidus, kokku		80,6	82,2	:	:	:	:	83,2	84,9	34,9	35,7	86,3	86,6	:	70,5	65,2	65,3
20–24aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on keskharidus või keskhariduse järgne mitte-kõrgharidus, mehed		85,3	86,9	:	:	:	:	84,5	86,3	37,8	38,3	88,6	89,0	:	74,5	65,9	66,1
20–24aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on keskharidus või keskhariduse järgne mitte-kõrgharidus, naised		75,7	77,2	:	:	:	:	81,7	83,3	32,2	33,3	83,5	83,7	:	66,0	64,5	64,5

30–34aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on kolmanda taseme haridus, kokku		31,0	33,9	28,6	29,1	22,1e	20,9e	28,9	29,9	23,5	26,5	17,2	23,1	17,2	19,1	38,6	39,0
30–34aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on kolmanda taseme haridus, mehed		29,9	31,8	23,1	24,5	19,6e	18,0e	24,2	24,7	25,0	28,3	13,4u	16,6u	19,5	18,9	33,9	34,3
30–34aastaste osakaal elanikkonnast, kellel on kolmanda taseme haridus, naised		32,2	35,9	34,5	33,8	24,7e	23,9e	33,7	35,3	22,1	24,6	21,3	29,4	14,7	19,4	43,3	43,8
Rahvamajanduse arvepidamine	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Sisemajanduse koguprodukt																	
jooksevhindades (miljardit eurot)		3,7	4,0	9,1	9,7p	10,2p	10,7p	33,5	34,6	773,0	780,2	14,6	15,3	5,8	6,0p	14 797,4	14 907,9
Elaniku kohta (eurot)		5 827	6 355	4 382	4 691	3 547	3 728	4 720	4 904	9 949	9 909	4 312	4 494	3 278	3 304	29 033	29 148
Ostujõu standardites elaniku kohta		12 200	13 000	10 500	10 900	8 500	8 500	10 500	10 700	18 900	18 800	9 100	9 300	:	:	29 000	29 100
Ostujõu standardites elaniku kohta võrreldes ELi keskmisega (EL 28 = 100)		42	45	36	37	29	29	36	37	65	64	31	32	:	:	-	-
Reaalne aastane muutus (maht) võrreldes sellele eelneva aastaga (%)		3,4	2,9	3,9	2,9p	2,2p	3,4p	0,8	2,8	6,1	3,2	3,1	3,3	4,1	3,4p	2,3	2,0
Kogulisandväärtus peamiste sektorite kaupa																	
Põllumajandus, metsamajandus ja kalandus (%)		9,7	9,0	11,1	10,5p	22,9p	22,9p	8,2	7,9	7,8	7,0	7,3	:	12,6	13,4p	1,5	1,5
Tööstus (%)		12,8	12,3	19,3	19,9p	13,9p	13,2p	25,9	25,9	22,4	22,3	21,9	:	20,8	21,1p	19,4	19,4
Ehitustööstus (%)		4,5	6,8	8,1	8,6p	10,2p	10,5p	5,5	5,4	9,3	9,7	4,6	:	8,4	8,2p	5,3	5,3
Teenused (%)		73,0	71,9	61,5	61,0p	53,0p	53,4p	60,4	60,8	60,5	61,0	66,2	:	58,2	57,3p	73,8	73,8
Maksebilanss	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Välismaiste otseinvesteeringute		619,3	371,6	202,8	316,9	818,4	936,5	1 803.8	1 899.2	:	:	248,9	240,5	271,8	177,2	-129 867	-116 465

netosissevool ja netoväljavool (miljonit eurot)																	
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool ja netoväljavool (% SKPst)		16,9	9,4	2,2	3,3p	8,0p	8,7p	5,4	5,5	:	:	1,7	1,6	4,7	3,0p	-0,9	-0,8
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool ja netoväljavool võrreldes EL 28ga (miljonit eurot)		403,0	-32,5	-20,7	199,1	:	:	1 480,4	1 304,4	:	:	160,5	190,9	11,2	15,6	-	-
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool ja netoväljavool võrreldes EL 28ga (% SKPst)		11,0	-0,8	-0,2	2,0p	:	:	4,4	3,8	:	:	1,1	1,2	0,2	0,3p	-	-
Rahasaadetised, % SKPst		1,2	1,0	2,3	2,0p	5,9p	5,7p	8,5	7,8	:	:	8,3	8,2	11,5	11,5p	0,1	0,1
Kaubavahetus välisriikidega	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Rahvusvaheline kaubavahetus																	
Eksport EL 28 riikidesse, osakaal koguekspordist (%)		35,6	37,4	77,0	79,9	75,4	77,9	67,0	67,6	44,5	47,9	71,6	71,3	32,6	22,6	-	-
Import EL 28 riikidest, osakaal koguimpordist (%)		41,3	48,2	62,0	62,0	61,8	63,1	57,3	58,7	38,0	39,0	60,8	61,9	42,2	43,1	-	-
Kaubandusbilanss (miljonit eurot)		-1 524	-1 736	-1 714	-1 777	-2 154	-2 399	-2 978	-2 483	-56 981	-50 676	-3 510	-3 448	-2 309	-2 480	59 553	32 002
Rahvusvahelise kaubavahetuse ja teenuskaubanduse suhe SKPsse																	
Import (% SKPst)		60,6	62,9	65,0	64,7p	44,7p	:	56,4	57,5	26,0	24,9	53,2	52,3	49,5	51,3p	40,3	40,5
Eksport (% SKPst)		42,1	40,5	48,7	50,0p	27,4p	:	46,7	50,0	23,3	22,0	34,6	35,4	19,3	22,5p	43,8	44,0
Riigi rahandus	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Valitsemis sektori finantsstatistika SKP kohta																	
** Valitsemis sektori eelarveülejääk (+) / eelarvepuudujääk (-) (%)		-7,4	-2,8	-3,5	-2,7	-4,1	-1,8	-3,7	-1,3	1,3	:	0,7	1,2	:	:	-2,4	-1,7

** Valitsemissektori võlg (%)		66,2	64,4	38,1	39,6	69,1	68,7	76,0	73,0	27,5	:	41,9	40,5	12,8	:	84,5	83,2
Finantsnäitajad	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Tarbijahindade aastane muutus (%)	4)	1,4	0,1	-0,3	-0,2	2,0	2,5	1,5	1,3	7,7	7,7	-1,0	-1,1	-0,5	0,3	0,0	0,3
Välisvõla suhe SKPsse (%)		:	:	69,3	74,2p	74,7p	73,5p	78,3	76,5	47,1	:	72,2	71,0	33,3	33,7p	:	:
Laenude intressimäär (ühe aasta kohta), aastas (%)	5)	:	:	:	:	74,7	73,5	:	:	53,0	:	:	:	:	:	:	:
Hoiuste intressimäär (ühe aasta kohta), aastas (%)	6)	8,53	7,45	3,75	4,25	7,77	5,89	6,50	5,50	10,79	:	5,74	4,97	8,32	7,47	:	:
Reservvarade väärtus (sh kuld) (miljonit eurot)	7)	1,23	0,93	0,25	0,25	1,35	0,80	2,50	2,50	7,27	:	0,09	0,09	0,90	1,01	:	:
Rahvusvahelised reservid (ekvivalent impordikuudes)		673,7	803,0	2 261,8	2 613,4	2 880,0	2 945,0	10 378,0	10204,6	99 619,6	:	4 414,6	4 887,4	706,4	605,1	:	:
Äri	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Tööstustoodangu indeks (2010 = 100)	8)	88,3	84,4	118,0	122,0	161,7	130,5	107,1	112,1	124,1	126,3	107,4	112,0	:	:	103,9	105,6
Taristu	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Raudteevõrgu tihedus (kasutatavad raudteeliinid tuhande km ² kohta)		18,1	18,1	28,1	27,4	13,8	12,2	48,6	48,6	13,2	:	20,1	21,9	30,9	30,9	:	:
Kiirteede kogupikkus (kilomeetrites)		0	0	259	259	:	:	693	741	2 282	2 542	128	:	80	98	:	:
Energeetika	Märkus	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Energia netoimpordi suhe SKPsse		4,2	3,4	6,4	5,1p	0,8p	1,3p	4,8	3,6	1,2	1,0	5,3	4,3	5,4	4,1p	1,6	1,3

: = näitaja puudub
b = aegrida katkeb
e = hinnanguline väärtus

p = esialgne

u = väike usaldusväärsus

- = ei ole kohaldatav

* = Kõnealune nimetus ei piira seisukohti staatuse suhtes ning on kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga 1244 ja Rahvusvahelise Kohtu arvamusega Kosovo iseseisvusdeklaratsiooni kohta.

** = Laienemisprotsessis osalevate riikide valitsemissektori eelarve puudujääki ja valitsemissektori võlga käsitlevad andmed avaldatakse sellisena, nagu need on, st puudub kindlustunne nende kvaliteedi ja ESA eeskirjadest kinnipidamise suhtes.

Joonealused märkused:

- 1) Türgi: tööpuudus nelja nädala kriteeriumi alusel + ainult aktiivse tööotsingu meetodeid kasutades.
- 2) Bosnia ja Hertsegoviina: osade kogusumma ei ole 100 %, sest välja on jäetud muud liiki omand. Montenegro: välja arvatud valitsusvälised organisatsioonid; andmed näitavad töötajate hulga suhet (era- või avalikus sektoris) tööga hõivatud isikute koguarvu.
- 3) Albaania: avalik sektor. Bosnia ja Hertsegoviina: netosissetulek. Serbia: juriidiliste isikute ja juriidilise isiku õigusteta üksuste töötajatele makstud töötasud.
- 4) Tarbijahindade harmoneeritud indeks, välja arvatud endine Jugoslaavia Makedoonia vabariigi, Bosnia ja Hertsegoviina ning Albaania 2015. aasta andmete puhul. Albaania: erinevus ühe aasta detsembri ja sellele eelnenud aasta detsembri vahel.
- 5) Albaania välisvõlg (sealhulgas välismaised otseinvesteeringud).
- 6) Albaania: keskmine kaalutud määr, mida rakendatakse uutele 12kuulistele laenudele vastavas kuus, lähtudes 12kuulisest tähtajast. Bosnia ja Hertsegoviina: finantssektorivälistele äriühingutele antud lühiajaliste laenude määr omavääringus (kaalutud keskmine). Montenegro: kaalutud keskmine tegelik intressimäär, tasumata summad, aastas. Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik: aasta lõpp (31. detsember)
- 7) Albaania: hoiuste intressimäär on keskmine kaalutud määr uutele hoiustele vastavas kuus, lähtudes 12kuulisest tähtajast. Bosnia ja Hertsegoviina: leibkondade nõudmiseni hoiuste intressimäärad omavääringus (kaalutud keskmine). Montenegro: kaalutud keskmine tegelik intressimäär, tasumata summad, aastas. Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik: aasta lõpp (31. detsember) Türgi: üleöödeposiidi rahastu.
- 8) Montenegro ja Serbia: kalendaarselt korrigeerimata brutosummad.